

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI” DIN CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”**

**PĂCATELE REGILOR SAUL ȘI DAVID
ÎN CONTEXTUL AMARTOLOGIEI ORIENTULUI APROPIAT ANTIC**

**TEZĂ DE DOCTORAT
REZUMAT**

Conducător de doctorat :

Pr. prof. univ. dr. Ioan CHIRILĂ

Student doctorand :

Dumitru Tiberiu FIȘCU

Cluj-Napoca

2021

Cuprins

Listă de abrevieri	4
Introducere	5
I. Monarhie și păcat în Orientul Apropiat antic și Israel	
1.1 Monarhia	16
1.1.1 Monarhia în Orientul Apropiat antic	16
1.1.2 Începutul monarhiei în Israel	34
1.1.2.1 Regele Saul în izvoarele istorice	46
1.1.2.2 Regele David în izvoarele istorice	49
1.2 Păcatul	54
1.2.1 Păcatul în Orientul Apropiat antic	54
1.2.2 Păcatul în Israel	60
II. Păcatele regilor Saul și David	
2.1 Păcatele regilor Saul și David în 1-2 <i>Regi</i>	71
2.2 Păcatele regelui Saul (1 <i>Rg</i> 13 și 15)	76
2.2.1 Primul păcat al regelui Saul (1 <i>Rg</i> 13)	76
2.2.2 Al doilea păcat al regelui Saul (1 <i>Rg</i> 15)	85
2.3 Păcatele regelui David: adulterul cu Batșeba și uciderea lui Urie (2 <i>Rg</i> 11-12)	113
2.4 Excurs: Rugăciunea de pocăință a regelui David (<i>Ps</i> 50)	132
2.4.1 <i>Ps</i> 50 în contextul psalmilor penitențiali din Orientul Apropiat antic	132
2.4.2 Comentariu cultural-istoric al Psalmului 50	135
2.5 Alte două păcate ale regilor Saul și David	154
2.5.1 Păcatul lui Saul și consecințele sale: trei ani de foamete (2 <i>Rg</i> 21, 1-14)	154
2.5.2 Păcatul lui David și consecințele sale: trei zile de ciumă (2 <i>Rg</i> 24, 1-25)	157
III. Sensuri polemice, politice și poetice	
3.1 Sensul polemic al istoriei celor doi regi în contextul Orientului Apropiat antic	161
3.2 Sensul politic al 1 <i>Regi</i> 8 din perspectiva anarhismului	167
3.3 Sensul poetic al istoriei celor doi regi	171
Concluzii	177
Anexe	185
Bibliografie	214

PĂCATELE REGILOR SAUL ȘI DAVID ÎN CONTEXTUL AMARTOLOGIEI ORIENTULUI APROPIAT ANTIC

Cuvinte-cheie: păcat, rege, Orientul Apropiat antic, Israel, Saul, David, pocăință, psalm

Rezumat:

Bătrânii lui Israel au cerut un rege „ca și la celelalte popoare” (1 Rg 8, 5) pentru a deveni „ca celelalte popoare” (1 Rg 8, 20), iar Dumnezeu le-a dat pe Saul, al cărui nume înseamnă „cel cerut”. În acest context, ne putem întreba cum erau celelalte popoare din Orientul Apropiat antic și cum priveau ele temele majore care străbat narațiunile biblice despre primii doi regi ai Israelului: monarhia, relația dintre zeu și rege, relația dintre păcat și consecințele sale. Avem la dispoziție o mulțime de materiale din Orientul Apropiat antic¹, cum ar fi inscripții regale, texte cronografice, texte istorico-literare, cioplite în piatră sau inscripționate pe tăblițe de lut, care pot aduce mai multă lumină în literatura istorică a Vechiului Testament.

Analiza structurală a cărților 1 și 2 Regi, dezvăluie o structură chiastică, în care păcatele regilor Saul și David sunt dispuse simetric în arhitectura narativă. Păcatele lui Saul (1 Rg 13 și 15) ocupă un loc central în 1 Regi, împărțind viața acestui personaj într-o perioadă de ascensiune și una de decădere, culminând cu sinuciderea sa și stingerea dinastiei regale. La fel, păcatele lui David (2 Rg 11-12), aflate în centrul cărții 2 Regi, împart viața lui într-o perioadă de ascensiune și una în care suferă consecințele acestor păcate. Narațiunea succesiunii la tron, ipoteza lui L. Rost², reprezintă mai degrabă o narațiune a păcatului și a consecințelor sale în viața lui David, ce corespunde narațiunii păcatului și consecințelor sale în viața lui Saul.³ Deși păcatele lui David (adulter și omucidere) par la fel de grave sau chiar mai grave decât păcatele lui Saul (neascultare de cuvântul profetului), totuși David este iertat de Dumnezeu, pe când Saul și urmașii lui sunt înlăturați de la tron. În această lucrare vom încerca să descoperim de ce

¹ James B. PRITCHARD (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton University Press, Princeton, 1969; Martti NISSINEN, *Prophets and prophecy in the ancient Near East*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2003; Benjamin R. FOSTER, *Before de Muses: An Anthology of Akkadian Literature*, CDL Press, Maryland, 2005; *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, studiu introductiv de Constantin DANIEL, trad. Athanase NEGoiȚĂ, Ed. Științifică, București, 1975; *Gândirea feniciană în texte*, studiu introductiv de Constantin DANIEL, trad. Athanase NEGoiȚĂ, Ed. Științifică, București, 1975; *Gândirea egipteană antică în texte*, trad. Constantin DANIEL, Ed. Științifică, București, 1974.

² Leonhard ROST, *The Succession to the Throne of David*, Almond, Sheffield, 1982.

³ Peter J. LEITHART, *A Son to Me: An Exposition of 1 & 2 Samuel*, Canon Press, Moscow, 2003, p. 31.

Dumnezeu l-a respins pe regele Saul și l-a iertat pe regele David, deși păcatele lui David par mai grave în ochii cititorului contemporan.⁴

Alte interogații de la care pornește această lucrare au primit de asemenea răspunsuri contradictorii sau neclare în literatura de specialitate. De ce foametea și epidemia sunt considerate pedepse abătute asupra poporului din cauza păcatelor regilor? De ce păcatele celor doi regi, plasate în contextul unor războaie extrem de sângeroase, sunt considerate păcate atât de grave, dar războaiele în sine, care ar putea fi cu ușurință catalogate ca genocid, nu sunt incriminate în niciun fel de autorii biblici? De unde provine limbajul violenței din multe pagini ale Vechiului Testament?⁵ Fundamentalistii religioși abuzează de limbajul violenței din textele sacre, folosindu-l în lupta politică actuală. De exemplu, unii lideri politici și militari ai coloniștilor israelieni văd în palestinienii zilelor noastre întruchipări ale amaleciților cu care regele Saul a purtat un război de exterminare.⁶ Este important să privim aceste motive în contextul lor istoric, pentru a le putea limita aplicabilitatea.

Credem că răspunsuri la astfel de probleme dificile pot fi găsite numai printr-un comentariu cultural-istoric al textului biblic, folosind o metodologie comparativă, mai degrabă decât demersul strict exegetic. Demersul comparativ încercat în această lucrare pune în evidență polemica explicită și implicită a autorilor biblici monoteiști cu religiile politeiste și panteiste ale Orientului Apropiat antic.

Deși lucrările exegetice ale textelor biblice discutate aici abundă în literatura de specialitate străină⁷ și românească⁸, o astfel de abordare comparativă a acestor texte în

⁴ O astfel de privire critică găsim la: David M. GUNN, *The Fate of King Saul*, JSOT Press, Sheffield, 1980.

⁵ Jan ASSMANN, *Monoteismul și limbajul violenței*, trad. M.-M. Anghelescu, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2012.

⁶ Jeffrey GOLDBERG, *Among the settlers: Will they destroy Israel*, *The New Yorker*, 24 mai 2004, <https://www.newyorker.com/magazine/2004/05/31/among-the-settlers>

⁷ Robert B. CHISHOLM, *1 & 2 Samuel*, Baker Books, Grand Rapids, 2013; Paul BORGMAN, *David, Saul, and God: Rediscovering an Ancient Story*, Oxford University Press, Oxford, 2008; ZIMRAN, Yicsa, „The Lord Has Rejected You as King Over Israel”: Saul’s Deposal from the Throne, *Journal of Hebrew Scriptures*, vol. 14, 2014; GARSIEL, Moshe, “The Story of David and Bathsheba: A Different Approach”, în: *The Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 55, No. 2, 1993.

⁸ Alexandru ISVORANU, „Samuel și începuturile regalității la poporul evreu,” în: *BCD* 5, 2005; Alexandru MIHĂILĂ, „The Holy War Ideology as an Agent for Self-Identity in the So-Called Deuteronomistic History: The Case of 1 Sam 15,” în: *ST* 2 (2011), pp. 7-17; Alexandru MIHĂILĂ „Principiul teocratic. Câteva analize ale 1 Rg 8-11”, în: *AFTOUB V* (2005), pp. 115 -147; Alexandru MIHĂILĂ, „Recensământul păcătos? Despre 2 Regi 24:1”, în: *Ziarul Lumina*, 31 octombrie 2011; Stelian PAȘCA-TUȘA, „S-a căit David înaintea poporului pentru desfrânare și omucidere?” în: *CB* 2 (2009), pp. 42-61.

contextul amartologiei Orientului Apropiat antic este mai rar întâlnită în spațiul internațional⁹ și lipsește în teologia românească.

În ultimele decenii, critica literară a dus la evidențierea structurilor și temelor literare ale textelor biblice în forma lor canonică. Critica literară pornește de la premisa că semnificația formei finale a unui text biblic nu depinde doar de analiza și recuperarea presupuselor surse și ediții anterioare. Lungul proces prin care textul actual a fost compilat nu poate fi reconstituit, decât sub forma unor ipoteze greu de verificat. Analiza textului va începe mai degrabă cu întregul decât cu părțile. Autori precum David A. Dorsey¹⁰, Robert Alter¹¹, Moshe Garsiel¹², J.P. Fokkelman¹³, Peter J. Leithardt¹⁴ au arătat unitatea structurală a primelor două cărți ale Regilor (Samuel) și modul în care acesată structură simetrică evidențiază anumite idei teologice. Criticii literari au întreprins explorări interpretative ale textului narativ care se concentrează asupra modului în care povestea își dezvăluie sensul încorporat în forma povestirii.

Doi reprezentanți principali ai cercetărilor biblice tradiționale care au adoptat aspecte ale abordării literare în rezolvarea misterului personajelor Saul și David sunt David Gunn și Walter Brueggemann. Citind textul ca pe o creație literară unitară, Gunn constată că gelozia lui Dumnezeu l-a făcut pe Saul un pion al destinului, un rege damnat, în timp ce, pe de altă parte, un favoritism divin arbitrar și inexplicabil îl face pe David un om norocos. La rândul său, Brueggemann găsește personajul lui David atât de contradictoriu, încât îl face pe Dumnezeu să pară de neînțeles în alegerile sale.¹⁵

⁹ J. H. WALTON, V. H. MATTHEWS, M. W. CHAVALAS, *Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament*, trad. Silviu Tatu, Luca Crețan, Romana Cuculea, Casa Cărții, Oradea, 2014; John H. WALTON, J. Harvey WALTON, *The Lost World of The Israelite Conquest: Covenant, Retribution, and the Fate of the Canaanites*, InterVarsity Press, Illinois; J.H. PRICE, *Chastised Rulers in the Ancient Near East*, The Ohio State University, 2015; Edward R. DALGLISH, *Psalms Fifty-One in the Light of Ancient Near Eastern Patternism*, Brill, Leiden, 1962.

¹⁰ David A. DORSEY, *The literary structure of the Old Testament: A commentary on Genesis – Malachi*, Baker Academic, Grand Rapids, 2004.

¹¹ Robert ALTER, *The David Story: A Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*, Norton & Company, New York, 1999.

¹² Moshe GARSIEL, *The First Book of Samuel: A Literary Study of Comparative Structures, Analogies and Parallels*, Revivim, Ramat-Gan, 1985.

¹³ J.P. FOKKELMAN, *Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel, 4 vol.*, Van Gorcum, Assen, 1981.

¹⁴ Peter J. LEITHART, *A Son to Me: An Exposition of 1 & 2 Samuel*, Canon Press, Moscow, 2003.

¹⁵ Walter BRUEGGEMANN, *David's Truth: In Israel's Imagination and Memory*, Fortress Press, Philadelphia, 1985, pp. 41-43.

Gunn consideră că Iahve îl favorizează pe David și îl persecută pe Saul. În viziunea lui Gunn, Saul este victima resentimentului lui Iahve, resentiment stârnit de insulta alegerii unui rege uman. Toate acestea, desigur, îl pun pe Dumnezeu într-o lumină foarte proastă. Dacă trebuie să-l condamnăm pe Saul pentru persecuția sa gelosă asupra lui David, se întreabă Gunn, cu cât mai mult ar fi de condamnat Iahve pentru persecuția sa gelosă asupra lui Saul!¹⁶ După ce oferă o evaluare atât de îndrăzneță a lui Dumnezeu, Gunn pare să propună imaginea unui Dumnezeu capricios: „Declarația tematică este clară. Binele și răul vin de la Dumnezeu. El netezește calea unora; calea celorlalți o presară cu obstacole. Are preferații săi; are victimele sale. Motivele, dacă există, sunt ascunse în obscuritatea ființei lui Dumnezeu. Saul este una dintre victimele lui Dumnezeu.”¹⁷

O analiză mai atentă a structurii 1-2 Regi ne va conduce spre alte concluzii. Saul și David sunt puși în oglindă prin arhitectura narativă aleasă de autorul biblic tocmai pentru a pune în evidență contrastul dintre atitudinile celor doi regi în fața păcatului: Saul se dezvinovățește, David se pocăiește. Această diferență subtilă explică destinele lor diferite.

Criticul literar Robert Polzin găsește în text o imagine negativă a regelui David, un personaj condamnat explicit, implicit și consecvent de către scriitor. Acesta ar fi un tur de forță retoric, dacă Polzin are dreptate, din text rezultând imaginea unui rege atât de frecvent tiranic – un exemplu pentru Israel despre consecințele negative ale monarhiei.¹⁸ Polzin sugerează un scriitor final care insistă pe o subminare subtilă, dar consecventă, a imaginii pozitive a regelui David, cu scopul de a îndepărta Israelul exilic de o glorificare veche de secole.

Yair Zakovitch a atras atenția asupra povestirilor cu imagini în oglindă – cazuri în care o poveste reflectă o alta, o tehnică de caracterizare pentru un personaj dintr-o poveste similară din punct de vedere structural sau tematic.¹⁹ Noua exegeză literară apelează la compararea personajelor, a structurilor narrative și a termenilor specifici. Credem că intenția autorului 1-2 Regi este de a-i compara pe regii Saul și David prin modul în care a structurat materialul narativ, pentru a pune în evidență anumite asemănări și deosebiri esențiale. Considerăm, de asemenea, că aceste asemănări și deosebiri vor fi mai bine reliefate de încadrarea păcatelor celor doi regi în contextul amartologiei Orientului Apropiat antic.

¹⁶ David M. GUNN, *The Fate of King Saul*, JSOT Press, Sheffield, 1980, p. 128

¹⁷ David M. GUNN, *The Fate of King Saul*, pp. 110–111.

¹⁸ Robert POLZIN, *David and the Deuteronomist Part Three: 2 Samuel*, Indiana University Press, Indiana, 1993, pp. 55–56.

¹⁹ Yair ZAKOVITCH, „Mirror-Image Story – An Additional Criterion for the Evaluation of Characters in Biblical Narrative”, în: *Tarbiz* 54, n. 2, 1985, pp. 165–76.

Multe texte din Orientul Apropiat antic au reținut faptele, cuceririle și măreția regilor. Mai multe genuri, precum imnuri, poeme epice, narațiuni și scrisori, aduc un omagiu acestor vechi conducători și relației lor cu zeii. În general, scrierea majorității acestor texte, cel puțin în Mesopotamia, s-a desfășurat sub îndrumarea curții regale. Din acest motiv regii mesopotamieni sunt rareori criticați. De fapt, implicarea curții regale în producția de literatură este cu siguranță un factor major care diferențiază literatura mesopotamiană de cea biblică. Scriitorii responsabili pentru Biblia ebraică nu au avut nicio problemă în a-i critica pe regii ei, deoarece nu scriau neapărat sub supravegherea curții regale. Cu toate acestea, chiar și textele produse de curtea regală ar putea critica regii, așa cum se poate vedea în exemplul rugăciunilor pentru izbăvirea de ciumă ale regelui hitit Mursilis.²⁰

Anticii credeau că regii dețin o poziție care conferă acțiunilor lor o mare importanță în fața zeilor. Din acest motiv diferite dezastre și nenorociri au fost atribuite păcatelor unor regi. Acești conducători, identificați drept surse ale dezastrului, aparțin conceptului de *Unheilsherrscher*²¹. Güterbock (1934) a identificat caracterul literar de tip *Unheilsherrscher* în studiul său asupra textelor istorico-literare babiloniene și hitite. În special, el l-a etichetat pe Naram Sin drept modelul de conducător pedepsit.²² Evans a preluat observațiile lui Güterbock într-o analiză comparativă a lui Ieroboam și Naram-Sin.²³ În 1994, Arnold a scris despre Cronica Weidner, parțial ca răspuns la Evans și parțial ca răspuns la părțile recent descoperite ale aceluși text.²⁴ Deși nu este punctul central al studiului lor, Tadmor, Landsberger și Parpola examinează relația dintre Sargon al II-lea, Sanherib și Esarhaddon în analiza textului despre

²⁰ J. B. PRITCHARD (ed.), *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, pp. 394-396. A se vedea Anexa 5, unde se află traducerea integrală.

²¹ Trei tipuri de conducători intră sub umbrela *Unheilsherrscher*: „conducători damnați”, „conducători păcătoși” și „conducători pedepsiți”. J.H. PRICE, *Chastised Rulers in the Ancient Near East*, The Ohio State University, Ohio, 2015, p. 13.

²² Hans Gustav GÜTERBOCK, „Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200 (Erster Teil: Babylonier)”, în: *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, 1934, pp. 1-91.

²³ Carl EVANS, „Naram-Sin and Jeroboam: The Archetypal *Unheilsherrscher* in Mesopotamian and Biblical Historiography”, în: *Scripture in Context II: More Essays on the Comparative Method*, ed. William Hallo, James Moyer, and Leo Perdue, Eisenbrauns, Winona Lake, 1983, pp. 97-125.

²⁴ Bill T. ARNOLD, „The Weidner Chronicle and the Idea of History in Israel and Mesopotamia”, în: *Faith, Tradition, and History: Old Testament Historiography in Its Near Eastern Context*, ed. A. R. Millard, James Hoffmeier, David Baker, Eisenbrauns, Winona Lake, 1994, pp. 129-148.

păcatul lui Sargon, făcând mai multe observații critice.²⁵ În primul rând, moartea lui Sargon pe câmpul de luptă, împreună cu lipsa unei înmormântări adecvate, i-ar fi făcut pe asirieni să creadă că păcatul lui Sargon a fost cel care a dus la sfârșitul lui nefericit. Păcatul lui Sargon se presupune că este în concordanță cu cel al lui Naram-Sin: nu se consultă cu profetul înainte de bătălie. Acest aspect amintește de păcatele regelui Saul, care nu urmează întocmai instrucțiunile profetice primite de la Samuel. În 2015, J.H. Price a întreprins o cercetare amplă despre conducătorii pedepsiți de zei în Orientul Apropiat antic și Israel.²⁶ Probabil cele mai informative sinteze despre amartologia Orientului Apropiat antic aparțin istoricului francez Jean Bottéro.²⁷

Prima parte a lucrării cuprinde două capitole, în care sunt analizate dintr-o perspectivă comparativă cele două mari teme ale tezei: monarhia și păcatul. În primul capitol (1.1.1), realizăm un scurt istoric al monarhiei în Orientul Apropiat antic și Egipt, oprindu-ne în special asupra câtorva civilizații de mare însemnătate culturală și religioasă: sumeriană, akkadiană, babiloniană, asiriană, egipteană. Relațiile complexe dintre zei și regi sunt analizate în acest capitol, precum și modul în care religia este folosită propagandistic pentru a legitima puterea politică și militară. Apoi, în 1.1.2, ne vom concentra asupra cauzelor interne și externe care au dus la instaurarea monarhiei în Israel și asupra primilor doi regi, Saul și David, care sunt astfel încadrați în contextul istoric mai larg (1.1.2.1 și 1.1.2.2).

Al doilea capitol (1.2) tratează tema păcatului în două subcapitole ce corespund demersului comparativ al acestei lucrări: păcatul în Orientul Apropiat antic (1.2.1) și păcatul în Israel (1.2.2). Orice păcat este în primul rând o greșală comisă împotriva zeului sau zeilor. Oamenii de atunci își reprezentau zeii drept sursă și garanție a tuturor regulilor de conduită impuse oamenilor. Oricare ar fi fost acestea, aveau aceeași importanță care nu decurgea din gravitatea consecințelor pe planul vieții sociale, ci din valoarea lor de expresii ale voinței divine.²⁸ Pornind de la acest fond cultural comun vom observa mai bine principalele diferențe dintre viziunea mesopotamiană și cea israelită în ceea ce privește problematica păcatului.

²⁵ Hayim TADMOR, Benno LANDSBERGER, Simo PARPOLA, „The Sin of Sargon and Sennacherib’s Last Will”, în: *State Archives of Assyria Bulletin* III (1), 1989, pp. 3–51.

²⁶ J.H. PRICE, *Chastised Rulers in the Ancient Near East*, The Ohio State University, Ohio, 2015.

²⁷ J. BOTTÉRO, *Inițiere în Orientul Antic: de la Sumer la Biblie*, trad. M. Stan, Ed. Corint, București, 2012.

²⁸ J. BOTTÉRO, *Inițiere în Orientul Antic: de la Sumer la Biblie*, trad. M. Stan, Ed. Corint, București, 2012, p. 257.

Asemănările și deosebirile dintre cele două viziuni culturale și religioase vor fi subliniate pe tot parcursul acestei lucrări.

În a doua parte a lucrării, păcatele primilor doi regi ai Israelului vor fi puse în oglindă, încadrând faptele lor în contextul mai larg al Orientului Apropiat antic. Analiza structurală a cărților 1 și 2 Regi, întreprinsă în capitolul 2.1, dezvăluie o structură chiastică, în care păcatele regilor Saul și David sunt dispuse simetric în arhitectura narativă.

Păcatele regelui Saul din 1 Regi 13 și 1 Regi 15 sunt analizate în capitolul 2.2. În capitolul 2.3 sunt analizate păcatele regelui David: adulterul cu Batșeba și uciderea lui Urie (2 Regi 11-12). Abordarea este mai mult comparativă și cultural-istorică decât exegetică, urmărindu-se în special încadrarea faptelor biblice într-un context istoric mai larg și găsirea unor paralele în textele Orientului Apropiat antic care vorbesc despre păcatele altor regi.

Capitolul 2.4 va fi dedicat unei comparații între Psalmul 50 și alte rugăciuni de pocăință mesopotamiene. Citirea Psalmului 50 în contextul mai larg al rugăciunilor penitențiale din Orientul Apropiat antic pune în valoare atât fondul cultural comun, vizibil mai ales la nivel structural și tematic, cât și deosebirile prin care autorul biblic polemizează cu o anumită viziune religioasă politeistă. Din analiza rugăciunilor de pocăință mesopotamiene, Edward R. Dalglisch a extras câteva caracteristici definitorii pentru acest tip de literatură: păcatul săvârșit nu este cunoscut; există o conștiință a păcatului în general; se admite că pedeapsa divină este meritată; păcatul a fost comis în mod inconștient, deci nu se cunoaște exact pentru ce păcat este omul pedepsit; nu se cunoaște clar care zeu a fost ofensat; toată omenirea este păcătoasă, deci cazul penitentului nu trebuie să fie tratat ca și cum ar fi unic²⁹. Acești psalmi erau roșiți în special la vreme de boală, considerată o pedeapsă pentru păcat. Nimeni nu cunoștea cu siguranță ce păcat anume săvârșise și ce zeu anume supăraseră. David mărturisește că își cunoaște păcatul: „fărădelegea mea eu o cunosc și păcatul meu înaintea mea este pururea” (*Ps* 50, 4), ceea ce reprezintă o mare diferență față de mărturisirea repetată din *Invocarea către orice zeu*: „Păcatele pe care le-am comis nu le cunosc”³⁰. Această necunoaștere a păcatelor proprii amintește mai degrabă de Saul, care se dovedește și în această privință un rege „ca și la celelalte popoare” (1 *Rg* 8,5), după cum au cerut bătrânii poporului.

Capitolul 2.5 va analiza alte două păcate ale regilor Saul și David și consecințele lor în viața poporului, căutând paralele în literatura Orientului Apropiat antic care să lumineze textul

²⁹ Edward R. DALGLISH, *Psalm Fifty-One in the Light of Ancient Near Eastern Patternism*, Brill, Leiden, 1962, pp. 26-27.

³⁰ *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, studiu introductiv de C. DANIEL, trad. A. NEGOIȚĂ, pp. 214-217.

biblic. Ultimele patru capitole din a doua carte a regilor (2 Rg 21-24) reprezintă o concluzie a cărților despre primii doi regi ai Israelului. Aceste texte biblice au tot o structură chiastică, în care păcatele lui Saul (2 Rg 21, 1-14) și David (2 Rg 24, 1-25) sunt dispuse simetric în jurul unui centru poetic.³¹

În ultima parte a lucrării, vor fi decantate trei sensuri ale textelor biblice abordate: sensul polemic, sensul politic și sensul poetic. În capitolul 3.1 vor fi analizate trei sensuri polemice ale istoriei celor doi regi. Chiar dacă preiau teme mesopotamiene clasice, autorii biblici polemizează cu viziunea religioasă dominantă în Orientul Apropiat antic, desacralizând cosmosul, instituția regalității și ritualismul magic mesopotamian. Capitolul 3.2 va cuprinde o sinteză a perspectivei anarhismului asupra 1 Regi 8 și asupra statului în general. Deși este o doctrină politică mai puțin cunoscută, anarhismul ne face să privim textul biblic dintr-o perspectivă nouă, ce stârnește multe interogații relevante pentru vremurile actuale. În capitolul 3.3, pornind de la dispunerea textelor poetice în arhitectura narativă a 1-2 Regi, descoperim că discursul poetic are un conținut eshatologic, cu puternice note mesianice³², după cum observa părintele profesor Ioan Chirilă în legătură cu alte discursuri poetice inserate în cadrul narațiunilor Vechiului Testament. În acest punct analiza structurală modernă a textului biblic se întâlnește cu interpretarea duhovnicească a Scripturii, specifică Bisericii Ortodoxe.

În Orientul Apropiat antic se credea că regalitatea a coborât din cer. Regii își justificau astfel poziția în fața supușilor prin mituri care afirmau că ordinea socială își are rădăcinile în principii eterne ale justiției, dictate de zei.³³ Oamenii nu erau socotiți egali în fața legii, ci erau împărțiți în clase sociale puternic diferențiate. Regele și preoțimea aveau o poziție socială care îi separa clar de popor. În societatea asiro-babiloniană existau trei clase de oameni: pe deplin liberi, pe jumătate liberi și sclavi.

La popoarele semite, regele nu era considerat zeu, așa cum se întâmpla în cazul Egiptului faraonic, ci reprezentant al zeilor care îndeplinește voința lor. Întreaga activitate a

³¹ Peter J. LEITHART, *A Son to Me: An Exposition of 1&2 Samuel*, Canon Press, Moscow, 2003, p. 187. David A. DORSEY, *The literary structure of the Old Testament: A commentary on Genesis – Malachi*, Baker Academic, Grand Rapids, 2004, p. 135.

³² Ioan CHIRILĂ, „Structura literar eshatologică a Vechiului Testament. Analiza macrostructurală”, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” - Theologia Orthodoxa*, nr. 2/2010, p. 11.

³³ Yuval Noah HARARI, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, trad. Adrian Șerban, Polirom, Iași, 2017, p.137.

regelui era inspirată de zei: interpretarea prezicerilor, consultarea oracolelor se impuneau mai curând regelui, căci orice încălcare a voinței divine putea fi fatală.³⁴

Războaiele regilor din Orientul Apropiat antic erau privite ca o continuare a luptei dintre ordine și haos din cosmologie³⁵. Se considera că activitățile militare ale regelui fac parte dintr-o luptă cosmică împotriva haosului. Violența militară era nu numai tolerabilă din punct de vedere moral, ci devenea chiar un imperativ moral pentru rege³⁶. Această viziune etică se regăsește și în cazul Israelului. În cântarea de mulțumire a lui David pentru izbăvirea de vrăjmași (2 Rg 22), Dumnezeu coboară pentru a aduce ordine în haos (împrăștie norii, desparte apele pentru a descoperi „temeliile lumii”) și pentru a-l ajuta pe rege să-i învingă pe vrăjmașii săi: Din această perspectivă, acțiunile cosmice și cele militare fac parte din același program de luptă împotriva haosului și de instaurare a ordinii. Bineînțeles că întreaga frazeologie religioasă care încerca să justifice războaiele în numele voinței divine ascundea preocupări mult mai puțin spirituale: setea de cucerire a zeilor nu făcea în realitate decât să legitimizeze teologic niște interese foarte materiale.³⁷ O paralelă modernă ar fi modul în care politica externă americană legitimează războaiele prin ideea că Dumnezeu folosește SUA pentru a promova libertatea în lume.³⁸ Conform propagandei americane, invadarea Afganistanului și Irakului a fost ultima etapă în marșul providențial al libertății.³⁹

În Israel, monarhia este privită altfel decât în cazul celorlalte popoare vecine. Regele nu aparține sferei divinului. El rămâne, asemenea celorlalți oameni, supus cuvintelor Legii, după cum reamintesc profeții când este cazul. Singurul text din Pentateuh care reglementează monarhia în Israel se găsește în Dt 17, 14-20, iar acesta nu prescrie datoriile supușilor față de rege, ci datoriile regelui față de Dumnezeu. În ceea ce privește datoriile supușilor față de rege, prerogativele regelui Israelului sunt asemănătoare cu cele ale regilor din zonă. În mod evident, privirea autorului asupra regalității este critică (1 Rg 8, 11-18), monarhia echivalând cu

³⁴ S. MOSCATI, *Vechi imperii ale orientului*, p. 9.

³⁵ Zeul Marduk învinge apele primordiale, reprezentate de zeița Tiamat, după cum ne arată poemul *Enuma Eliș*.

³⁶ Carly L. CROUCH, *War and Ethics in the Ancient Near East*, Walter de Gruyter, New York, 2009, p. 194.

³⁷ Jean DESHAYES, *Civilizațiile vechiului Orient*, vol. 1, trad. C. Tănăsescu, Ed. Meridiane, București, 1976, p. 156.

³⁸ David FOGLESONG, *The American Mission and the 'Evil Empire': The Crusade for a 'Free Russia' since 1881*, CUP, 2007; William Inboden, *Religion and American Foreign Policy, 1945-60*, CUP, 2009.

³⁹ Despre folosirea *Exodului* ca propagandă de război: Bruce FEILER, *America's Prophet: Moses and the American Story*, William Morrow, 2009.

serviciul militar obligatoriu, taxe regale, și cereri rămase fără răspuns. Cererea unui rege echivalează cu lepădarea de Dumnezeu (1 Rg 8, 6-9), adevăratul rege al lui Israel.

Lumea zeilor mesopotamieni era concepută și organizată după modelul puterii monarhice care stăpâna în acea vreme. Oamenii de atunci își reprezentau zeii drept sursă a tuturor regulilor de conduită impuse oamenilor. Oricare ar fi fost acestea, aveau aceeași importanță care nu decurgea din gravitatea consecințelor pe planul vieții sociale, ci din valoarea lor de expresii ale voinței divine. Pe cei care, încalcându-le, se răzvrăteau împotriva zeilor, li se opuneau sau nu-i luau în seamă, respectivii zei trebuiau să-i pedepsească, așa cum puterea monarhică îi sancționa pe cei care nu respectau regulile vieții în comun. Bolile și nenorocirile care apăreau în viața cuiva erau considerate pedepse trimise de către zei pentru a sancționa păcatele comise împotriva lor. Într-o astfel de reprezentare a păcatului și a pedepsirii sale, nu se pornea *a priori*, de la greșeala în sine, ci *a posteriori*, de la boala și nenorocirea survenite, interpretate ca o pedeapsă trimisă de către zei, considerându-se că aceștia trebuie să fi avut un motiv, respectiv un păcat pe care persoana trebuie să-l fi săvârșit.⁴⁰ Nu se știa exact ce păcat săvârșise, de aceea se citeau liste cât mai lungi de păcate, fiind astfel crescute șansele ca persoana lovită de nenorocire să facă referire la păcatul comis și să-l recunoască. Nimeni nu cunoștea cu siguranță ce păcat anume săvârșise și ce zeu anume supăraseră.

În acest context, Dumnezeul lui Israel este o excepție salvatoare. Dumnezeu face un legământ cu poporul Său, Israel, legământ ce are structura unui tratat de vasalitate din Orientul Apropiat antic. În acest tratat, Dumnezeu își exprimă în mod clar voința, enunțând legile pe care israeliții trebuie să le respecte pentru ca El să le ofere și să le garanteze posesia asupra pământului promis. Spre deosebire de mesopotamieni, care nu știau prea bine cărui zeu au greșit și cu ce anume l-au supărat, israeliții știau foarte bine că păcătuiesc numai împotriva lui Iahve, prin încălcarea legământului încheiat cu El. Dacă mesopotamienii se gândeau la păcat doar când erau loviți de un necaz, interpretat ca o pedeapsă divină, israeliții aveau o conștiință a păcatului mult mai clară. În cazul în care nu respectau una din poruncile divine, puteau să anticipeze pedepsele ce vor urma.

În această lucrare am comparat atitudinile celor doi regi în fața păcatelor dezvăluite de cei doi profeți, Samuel și Natan. Cei doi regi puși în fața păcatelor proprii manifestă două atitudini opuse: Saul se dezvinovățește, David se pocăiește.

Saul se dezvinovățește, aruncând vina asupra poporului, așa cum Adam a aruncat vina asupra femeii, iar femeia asupra șarpelui (*Fc* 3, 10-13). Primul rege al Israelului repetă greșelile

⁴⁰ J. BOTTÉRO, *Inițiere în Orientul Antic: de la Sumer la Biblie*, p. 258.

primilor oameni: nu ascultă de cuvântul lui Dumnezeu, nu se căiește și aruncă vina asupra altora. Cu ajutorul parabolei, profetul Natan a reușit să-l facă pe David să-și schimbe perspectiva asupra faptelor sale, văzându-le pentru o clipă prin ochii Domnului. Faptul că își mărturisește sincer păcatele, fără să încerce să se dezvinovățească sau să învinovățească pe altcineva, îl deosebește pe David de Saul (1 Rg 13, 11-12; 1 Rg 15, 13-25). Această mărturisire sinceră, a cărei profunzime se vedește mai ales în *Ps* 50, atrage iertarea imediată a Domnului. Totuși, consecințele păcatului vor fi extrem de grave.

Povestea primilor doi regi ai Israelului, care sunt puși în oglindă prin structura chiastică a textului biblic din 1-2 Rg, este mai presus de orice o istorie a eșecului regalității⁴¹. Această perspectivă negativă este reflectată în înclinația autorilor biblici de a critica regii israeliți. În istoria deuteronomistă, despre 32 de regi din Israel și 40 de regi din Iuda se spune că au săvârșit fapte urâte înaintea ochilor Domnului.⁴² Autorii biblici explică victoriile și înfrângerile Israelului ca rezultate ale fidelității, respectiv infidelității față de Iahve. Distrugerea regatului Israel de către asirieni (721 î.Hr.) și a regatului lui Iuda de către babilonieni (586 î. Hr.) reprezintă pedeapsa lui Iahve pentru infidelitatea față de Legământ.

Autorii biblici și-au criticat regii într-o măsură nemaivăzută în literatura Orientului Apropiat antic. Regii păcătoși și pedepsiți de zei, criticați în Mesopotamia, erau în special regii aparținând popoarelor cucerite. Era vorba de perspectiva propagandistă a cuceritorului asupra celui învins, despre care putea spune că a fost părăsit de zei din cauza multelor sale păcate. Autorii biblici și-au criticat chiar și cei mai importanți regi, cum ar fi David. Pedepsirea regelui David pentru adulter este un caz unic în literatura Orientului Apropiat antic. Un alt fapt unic este faptul că pedeapsa regelui este schimbată ca urmare a mărturisirii păcatelor. Spre deosebire de liturghiile exorciste mesopotamiene, acele liste nesfârșite de păcate a căror recitare avea un caracter magic, mărturisirea regelui David este de o cutremurătoare simplitate: „Am păcătuț înaintea Domnului” (2 Rg 12, 12).

Nici ritualul, nici jertfele nu aduc împăcarea cu Dumnezeu (*Ps* 50, 17-18). Acest lucru l-a înțeles David și nu l-a înțeles Saul (1 Rg 15, 22-23). Și în cazul păcatului numărării poporului, Domnului i se face milă de popor și oprește molima înainte de a primi jertfă. Acesta este un fapt care iese în evidență în contextul religios al Orientului Apropiat antic, unde mânia zeului se liniștea numai după ce primea jertfă.

⁴¹ David A. DORSEY, *The literary structure of the Old Testament: A commentary on Genesis – Malachi*, Baker Academic, Grand Rapids, 2004, p. 135.

⁴² J.H. PRICE, *Chastised Rulers in the Ancient Near East*, The Ohio State University, 2015, p. 154.

În Orientul Apropiat antic, instrucțiunile primite de rege pentru a îndeplini o anumită activitate militară includeau de obicei și proceduri rituale. Se presupunea că zeitatea îndemna la o acțiune militară pentru ca templul ei să beneficieze de prada ce urma să fie luată, deci era dificil de făcut o distincție între ascultare și jertfă. Ascultarea, în cele mai multe cazuri, ar fi avut ca urmare jertfe aduse divinității. E ușor de înțeles de ce Saul confunda ascultarea cu jertfele.⁴³ Accentul se mută aici de pe jertfirea exterioară pe jertfirea interioară a voinței în actul de supunere. Acest principiu contrazice viziunea religioasă tipică din Orientul Apropiat Antic, în care rostul omului era de a asigura zeilor hrana prin jertfe. În schimbul acestor jertfe, zeii asigurau oamenilor protecție. În modelul biblic, bazat pe Legământ, oamenii slujeau lui Dumnezeu, dar El nu avea nevoie de acest serviciu. Dumnezeu dorea doar respectarea Legământului. Acțiunile lui Saul sugerează faptul că el gândește încă într-un cadru religios străin, dominat de magie. În acest sens, Saul este un rege „ca și la celelalte popoare” (1 Rg 8, 5), după cum au cerut bătrânii lui Israel.

În final putem răspunde la întrebarea de la care a pornit această lucrare: de ce Dumnezeu l-a respins pe regele Saul și l-a iertat pe regele David? În lumina celor cercetate putem răspunde că Saul este respins pentru că reprezintă viziunea religioasă a popoarelor din Orientul Apropiat antic, pe când David este iertat pentru că reprezintă viziunea teologică israelită. Cei doi regi sunt puși în paralel de structura chiastică a 1-2 Regi, tocmai pentru a sublinia polemica teologilor israeliți cu viziunea religioasă a celorlalte popoare. Chiar monarhia este privită ca o instituție străină originii și naturii esențiale a Israelului, așa cum reiese din 1 Regi 8.

Demersul comparativ încercat în această lucrare pune în evidență polemica explicită și implicită a autorilor biblici cu religiile Orientului Apropiat antic. Chiar dacă preiau teme mesopotamiene clasice, autorii biblici folosesc aceste teme în mod polemic, pentru a desacraliza cosmosul, regalitatea și ritualismul de tip magic și pentru a promova monoteismul care distinge clar între Dumnezeu transcendent și lume.

Lucrarea comparativă întreprinsă aici nu are un caracter exhaustiv, fiind limitată tocmai de vastitatea literaturii aparținând Orientului Apropiat antic. O mai bună aprofundare a acestei literaturi ar putea lămuri anumite texte biblice mai obscure prin încadrarea lor în contextul istoric mai larg. Ca o direcție nouă de cercetare, cel puțin pentru spațiul teologic românesc, această metodă comparativă ar putea fi aplicată mai multor texte esențiale ale Vechiului Testament.

⁴³ J. H. WALTON, V. H. MATTHEWS, M. W. CHAVALAS, *Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament*, p. 327.

Bibliografie

I. Ediții ale Sfintei Scripturi

Biblia Hebraica Stuttgartensia, ed. Karl ELLIGER și Wilhelm RUDOLPH, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1987.

Septuaginta. Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX, ed. Alfred RAHLFS, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1935.

Biblia adică Dumnezeiască Scriptură a Legii vechi și a celei nouă, ediția Sfântului Sinod, Tipografia Cărilor Bisericești, București 1914.

Biblia adică Dumnezeiască Scriptură a Vechiului și Noului Testament, Fundația pentru literatură și artă Regele Carol II, București, 1936.

Biblia sau Sfânta Scriptură, ediția Sfântului Sinod, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2013.

Septuaginta. Geneza, Exodul, Leviticul, Numerii, Deuteronomul, vol. 1, ed. Cristian BĂDILIȚĂ, Polirom, București/Iași, 2004.

Septuaginta. Iisus Nave, Judecători, Ruth, 1-4 Regi, vol. 2, ed. Cristian BĂDILIȚĂ, Polirom, București/Iași, 2004.

Septuaginta. Psalmii, Odele, Proverbele, Ecclesiastul, Cântarea Cântărilor, vol. 4/I, ed. Cristian BĂDILIȚĂ, Polirom, București/Iași, 2006.

Septuaginta. Osea, Amos, Micheia, Ioel, Abdias, Iona, Naum, Avacum, Sophonia, Aggeu, Zaharia, Malachia, vol. 5, ed. Cristian BĂDILIȚĂ, Polirom, București/Iași, 2009.

II. Resurse referitoare la Orientul Apropiat antic

Gândirea asiro-babiloniană în texte, studiu introductiv de Constantin DANIEL, trad. Athanase NEGOIȚĂ, Ed. Științifică, București, 1975.

Gândirea feniciană în texte, studiu introductiv de Constantin DANIEL, trad. Athanase NEOGIȚĂ, Ed. Științifică, București, 1975.

Gândirea egipteană antică în texte, trad. Constantin DANIEL, Ed. Științifică, București, 1974.

Poezia Egiptului faraonic, trad. Ioan ACSAN și Ion LARIAN-POSTOLACHE, Ed. Univers, București, 1974.

Tăblițele de argilă: Scrieri din Orientul Antic, trad. Constantin Daniel și Ion Acsan, Editura Minerva, București, 1981.

BOTTÉRO, Jean, *Inițiere în Orientul Antic: de la Sumer la Biblie*, trad. M. Stan, Ed. Corint, București, 2012.

CROUCH, Carly L., *War and Ethics in the Ancient Near East*, Walter de Gruyter, New York, 2009.

DANIEL, Constantin, *Civilizația asiro-babiloniană*, Editura Sport-Turism, București, 1981.

DESHAYES, Jean, *Civilizațiile vechiului Orient*, trad. C. Tănăsescu, Ed. Meridiane, București, 1976.

FOSTER, Benjamin R., *Before de Muses: An Anthology of Akkadian Literature*, CDL Press, Maryland, 2005.

FRYNE, D., *Presargonic Inscriptions*, Univ. of Toronto Press, Toronto, 2008.

GLASSNER, Jean-Jacques, *Mesopotamian Chronicles*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2004

LENORMANT, Francois, *Magia la chaldeenii*, trad. G. Avram, Herald, București, 2011.

MAISELS, C.K., *The Emergence of Civilisation: From Hunting and Gathering to Agriculture, Cities and the State in the Near East*, London, 1993.

MOSCATI, Sabatino, *Vechi imperii ale orientului*, trad. A. Lăzărescu, Ed. Meridiane, București, 1982.

MOSCATI, Sabatino, *Vechile civilizații semite*, trad. E. Costescu, Ed. Meridiane, București, 1975.

NISSINEN, Martti, *Prophets and prophecy in the ancient Near East*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2003.

PARPOLA, Simo, WATANABE, Kazuko, *Neo-Assyrian Treaties and Loyalty Oaths*, Helsinki University Press, Helsinki, 1998.

PRITCHARD (ed.), James B., *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton University Press, Princeton, 1969.

REINER, Erica, *Šurpu: A Collection of Sumerian and Akkadian Incantations*, Im Selbstverlage des Herausgebers, Graz, 1958.

VAN DE MIEROOP, Marc, *O istorie a Orientului Apropiat în Antichitate*, trad. V. Stângu, Polirom, Iași, 2016.

III. Resurse patristice

AMBROZIE AL MILANULUI, *Scrieri, Partea întâi*, trad. T. Bodogae, N. Neaga, M. Hetco, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.

CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, trad. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

FRANKE (ed), John A., *Ancient Christian Commentary on Scripture. Old Testament (Joshua, Judges, Ruth, 1-2 Samuel)*, vol. 4, InterVarsity Press, New York, 2005.

IOAN CASIAN, *Scrieri Alese*, trad. V. Cojocaru, D. Popescu, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1990.

IOAN GURĂ DE AUR, *Tratatul despre preoție*, trad. D. Fecioru, Basilica, București, 2015.

ISAAC SIRUL, „Cuvinte despre sfintele nevoițe, LXXXI”, în *Filocalia* 10, trad. D. Stăniloae, Humanitas, București, 2008.

MAXIM MĂRTURISITORUL, „Răspunsuri către Talasie. Despre ghibeoniți și urmașii lui Saul”, în *Filocalia* 3, trad. D. Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2009.

MAXIM MĂRTURISTORUL, *Ambigua, 152*, trad. D. Stăniloae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2006.

ORIGEN, *Scrieri alese I*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.

Patericul Mare, Apoftegmele Părinților Pustiei – Colecția tematică, trad. C. COMAN, Ed. Bizantină, București, 2016.

IV. Comentarii biblice

ALTER, Robert, *The David Story: A Translation with Commentary of 1 and 2 Samuel*, Norton & Company, New York, 1999.

ANDERSON, A. A., *Word Biblical Commentary, Volume 11: 2 Samuel*, Word Books, Dallas, 1998.

BODNER, Keith, *1 Samuel: A Narrative Commentary*, Sheffield Phoenix Press, Sheffield, 2009.

BROWN, Raymond E., FITZMYER, Joseph A., MURPHY, Roland E., *Introducere și comentariu la Sfânta Scriptură, vol. III*, trad. Dumitru Groșan, Galaxia Gutenberg, Târgu Lăpuș, 2011.

CHIRILĂ, Ioan, *Cartea profetului Osea. Breviarum al gnoseologiei Vechiului Testament*, Limes, Cluj-Napoca, 1999.

CHISHOLM, Robert B., *1 & 2 Samuel*, Baker Books, Grand Rapids, 2013.

DAVIS, D. R. (2000). *1 Samuel: Looking on the Heart. Focus on the Bible Commentary (153)*. Scotland: Christian Focus Publications.

DALGLISH, Edward R., *Psalms Fifty-One in the Light of Ancient Near Eastern Patternism*, Brill, Leiden, 1962.

DORSEY, David A., *The literary structure of the Old Testament: A commentary on Genesis – Malachi*, Baker Academic, Grand Rapids, 2004.

FOKKELMAN, Jan P., *Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel*, 4 vol., Van Gorcum, Assen, 1981.

GARSIEL, Moshe, *The First Book of Samuel: A Literary Study of Comparative Structures, Analogies and Parallels*, Revivim, Ramat-Gan, 1985.

GORDON, Robert P., *1&2 Samuel*, Sheffield Academic Press, Sheffield, 1993.

GRUBER, Mayer, *Rashi's Commentary on Psalms*, Leiden, Boston, 2004.

ISVORANU, Alexandru, *Comentariu la psalmul 50*, Ed. Sitech, Craiova, 1999.

KLEIN, Ralph W, *Word Biblical Commentary, Volume 10: 1 Samuel*, Word Books, Dallas, 1998.

LEITHART, Peter J., *A Son to Me: An Exposition of 1&2 Samuel*, Canon Press, Moscow, 2003.

MCCARTER, P. Kyle, *1 Samuel*, Yale University Press, 1995.

TATE, Marvin E., *Word Biblical Commentary, Volume 20: Psalms 51-100*, Word Books, Dallas, 1998.

TSUMURA, David Toshio, *The First Book of Samuel*, Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, 2007.

WALTON, John H., MATTHEWS, Victor H., CHAVALAS, Mark W., *Comentariu cultural-istoric al Vechiului Testament*, trad. Silviu Tatu, Luca Crețan, Romana Cuculea, Casa Cărții, Oradea, 2014.

WEISER, Artur, *The Psalms: A Commentary*, The Westminster Press, Philadelphia, 1962.

V. Cărți de specialitate

ARNOLD, Bill T., HESS, Richard S., *Ancient Israel's History: An Introduction to Issues and Sources*, Baker Academic, Michigan, 2014.

ALT, A, *The Formation of the Israelite State in Palestine*, în *Essays in Old Testament History and Religion*, Oxford, 1966.

ASSMANN, Jan, *Monoteismul și limbajul violenței*, trad. M.-M. Anghelescu, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2012.

BOCA, Arsenie, *Cărarea Împărăției*, Ed. Charisma, Deva, 2015.

BORGMAN, Paul, *David, Saul, and God: Rediscovering an Ancient Story*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

BRUEGGEMANN, Walter, *David's Truth: In Israel's Imagination and Memory*, Fortress Press, Philadelphia, 1985.

BUBER, Martin, *Povestiri hasidice*, trad. A. Pavel, Ed. Univers, București, 1998.

CHRISTOYANNOPOULOS, Alexandre, *Christian Anarchism: A Political Commentary on the Gospel*, Imprint Academic, Exeter, UK, 2011.

COHEN, A., *Talmudul*, trad. C. Litman, Ed. Hasefer, București, 2002.

CROUCH, C. L., *Israel and the Assyrians: Deuteronomy, the Succession Treaty of Esarhaddon, and the Nature of Subversion*, SBL Press, Atlanta, 2014.

CONSIDINE, P., *The Theme of Divine Wrath in Ancient East Mediterranean Literature*, în *Studi Micenei ed Egeo-Anatolici*, ed. F. Ottavo, Roma, 1969.

CROSS, F.M., "The Themes of the Book of Kings and the Structure of the Deuteronomistic History", în: *Canaanite Myth and Hebrew Epic. Essays in the History of the Religion of Israel*, Harvard University Press, London, 1973.

ELIADE, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, trad. Cezar Baltag, Polirom, Iași, 2011

ELLER, Vernard, *Christian Anarchy Jesus: Primacy over the Powers*, Eugene: Wipf and Stock, 1987.

ELLUL, Jacques, *Subminarea Creștinismului*, trad. Octavian Soviany, Editura Sens, București, 2018.

ELLUL, Jacques, *Anarchy and Christianity*, trad. George W. Bromiley, Grand Rapids, William B. Eerdmans, 1991.

ELLUL, Jacques, *The Politics of God and the Politics of Man*, Eerdmans, Grand Rapids, 1972

FEILER, Bruce, *America's Prophet: Moses and the American Story*, William Morrow, 2009.

FIGES, Orlando, *The Whisperers: Private Life in Stalin's Russia*, Metropolitan Books, New York, 2007.

FLAVIUS JOSEPHUS, *Antichități iudaice*, vol. 1, trad. Ion Acsan, Ed. Hasefer, București, 2015.

FLORENSKI, Pavel, *Stâlpul și Temelia Adevărului*, trad. Ioan Ică jr., Polirom, Iași, 1999.

FOGLESONG, David, *The American Mission and the 'Evil Empire': The Crusade for a 'Free Russia' since 1881*, CUP, 2007.

FREEDMAN (ed), David Noel, *The Anchor Bible Dictionary*, Doubleday, New York, 1992

GUNN, David M., *The Fate of King Saul*, JSOT Press, Sheffield, 1980.

HARARI, Yuval Noah, *Sapiens. Scurtă istorie a omenirii*, trad. Adrian Șerban, Polirom, Iași, 2017.

HARMAN, Chris, *A people's History of the World*, Verso, London, 2017.

HEATON, E. W., *Solomon's New Men: The Emergence of Ancient Israel as a National State*, London, 1974.

INBODEN, William, *Religion and American Foreign Policy, 1945-60*, CUP, 2009.

LEON-DUFOUR, Xavier, *Vocabular de teologie biblică*, trad. F. Băltăceanu și M. Broșteanu, Ed. Arhiepiscopiei Romano-Catolice, București, 2001.

MAZZINGHI, Luca, *Istoria Israelului: de la origini până în perioada romană*, trad. C. Clopoțel, Ed. Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2012.

METTINGER, T. N. D., *Solomonic State Officials: A Study of the Civil Government Officials of the Israelite Monarchy*, Lund, 1971;

MILLER, J. Maxwell, HAYES, John H., *A History of Ancient Israel and Judah*, The Westminster Press, Philadelphia, 1986

NIETZSCHE, Friedrich, *Dincolo de bine și de rău*, trad. R.G. Pârvu, Humanitas, București, 2015

NOTH, Martin, *The Deuteronomistic History (JSOT Suppl. 15)*, JSOT Press, Sheffield, 1981.

PAȘCA-TUȘA, Stelian, *Doamne miluiește – premisă a rugăciunii inimii în psalmi*, Limes, Cluj-Napoca, 2015.

POLZIN, Robert, *David and the Deuteronomist Part Three: 2 Samuel*, Indiana University Press, Indiana, 1993.

Religii. Idei fundamentale, trad. Anca Simitopol, București, Litera, 2018.

ROST, Leonhard, *The Succession to the Throne of David*, Almond, Sheffield, 1982.

SAPOLSKY, Robert M., *Behave: biologia ființelor umane în ipostazele lor cele mai bune și cele mai rele*, trad. Dan Crăciun, Publica, București, Publica, 2018.

VI. Studii de specialitate

BAKER, Alexis, „Embracing God, Rejecting Masters”, *Christianarchy* 1/1, 2005.

BIRAN, Avraham, Joseph NAVEH, „The Tel Dan Inscription: A New Fragment”, în: *IEJ* 45, 1995.

BRINKMAN, J.A., „Through a Glass Darkly: Esarhaddon's Retrospects on the Downfall of Babylon”, în *JAOS* 103, 1983.

CARSON, Stephen W., *Biblical Anarchism*, <http://www.lewrockwell.com/orig/carson2.html>

CHIRILĂ, Ioan, „Philological reflection – Genesis 1:1”, în: *ROOTS* 1, 2009.

CHIRILĂ, Ioan, „Structura literară eshatologică a Vechiului Testament. Analiza macrostructurală”, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai” - Theologia Orthodoxa*, nr. 2/2010

COFFEY, John, „To release the oppressed’ – Reclaiming a biblical theology of liberation”, în *Cambridge Papers*, Volume 18, Number 4, December 2009.

DOINAȘ, Ștefan Augustin, „Marginalia la Psalmi. Psalmul 50”, în: *Sec. XX*, nr. 7-12, București, 1990.

FRANKENA, R. „The Vassal-Treaties of Esarhaddon and the Dating of Deuteronomy,” *OTS* 14, 1965.

GALIL, Gershon, „The Hebrew Inscription from Khirbet Qeiyafa/Neta'im: Script, Language, Literature and History”, în: *Ugarit Forschungen* 41, 2009.

GARSIEL, Moshe, “The Story of David and Bathsheba: A Different Approach”, în: *The Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 55, No. 2, 1993.

GOLDBERG, Jeffrey, Among the settlers: Will they destroy Israel, *The New Yorker*, May 24, 2004, <https://www.newyorker.com/magazine/2004/05/31/among-the-settlers>

GÜTERBOCK, Hans Gustav, „Die historische Tradition und ihre literarische Gestaltung bei Babyloniern und Hethitern bis 1200 (Erster Teil: Babylonier)”, în: *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, 1934.

HALLO, W.W., „Biblical Abominations and Sumerian Taboos”, în *JQR* 76, 1985.

HEPPENSTALL, Annie, “Anarchy and the Old Testament”, *God Save the Queen: Anarchism and Christianity Today*, All Hallows Church, Leeds, 2–4 June 2006.

ISVORANU, Alexandru, „Samuel și începuturile regalității la poporul evreu,” în: *BCD* 5, 2005.

LAMBERT, W. G., “DINGIR.ŠA.DIB.BA Incantations”, în: *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 33, Nr. 3, 1974.

LEMOS, T.M., „The Apotheosis of Rage: Divine Anger and the Psychology of Israelite Trauma,” în: *Biblical Interpretation* 23, 2015, pp. 101-121.

LEVINSON, B. M., „Esarhaddon's Succession Treaty as the Source for the Canon Formula in Deuteronomy 13:1”, în: *Journal of the American Oriental Society*, Vol. 130, No. 3, 2010, pp. 337-347.

LEVINSON, B. M., „Textual Criticism, Assyriology, and the History of Interpretation: Deuteronomy 13:7a as a Test Case in Method”, în: *JBL* 120, 2001.

MALAMAT, A., „Doctrines of Causality in Hittite and Biblical Historiography: A Parallel”, în *VT* 5, 1955.

MIHĂILĂ, Alexandru, „The Holy War Ideology as an Agent for Self-Identity in the So-Called Deuteronomistic History: The Case of 1 Sam 15,” în: *ST* 2 (2011), pp. 7-17.

MIHĂILĂ Alexandru, „Principiul teocratic. Câteva analize ale 1 Rg 8-11”, în: *AFTOUB V* (2005), pp. 115 -147.

MIHĂILĂ, Alexandru, „Recensământul păcătos? Despre 2 Regi 24:1”, în: *Ziarul Lumina*, 31 octombrie 2011;

MILGROM, J., „The Cultic *Sggh* and its Influence in the Psalms and Job”, în *JQR* 58, 1967.

PAȘCA-TUȘA, Stelian, „S-a căit David înaintea poporului pentru desfrânare și omucidere?” în: *CB* 2 (2009), pp. 42-61.

PUECH, Emile, „L’Ostracon de Khirbet Qeiyafa et les debuts de la royauté en Israël”, în: *RB* 17, 2010.

TADMOR, Hayim, LANDSBERGER, Benno, PARPOLA, Simo, „The Sin of Sargon and Sennacherib’s Last Will”, în: *State Archives of Assyria Bulletin* III (1), 1989

TENNANT, Michael, *Government as Idolatry (Strike the Root)*, <http://www.strike-the-root.com/3/tennant/tennant1.html>

WISEMAN, D. J., „The Vassal Treaties of Esarhaddon,” în: *Iraq* 20, 1958.

ZAKOVITCH, Yair, „Mirror-Image Story—An Additional Criterion for the Evaluation of Characters in Biblical Narrative”, în: *Tarbiz* 54, n. 2, 1985.

ZIMRAN, Yicsa, „The Lord Has Rejected You As King Over Israel”: Saul’s Deposal From the Throne, *Journal of Hebrew Scriptures*, vol. 14, 2014.